

Kormos Gyula

Sopron és környéke evangélikusainak orgonái — IV. Harka

Harka ősi temploma valamikor a XII. század második felében épülhetett, 1430-tól önálló plébánia.¹ A reformációt követően, 1584 körül a vidék, így Harka lakóinak is mintegy 90%-a vallotta magát lutheránusnak. A bécsi béke után, 1606 és 1673 között a templomot már csak ők használták, hiszen ekkorra szinte a teljes falu evangélikus lett. 1640–1644 között a templomhajót a korábbi födém eltávolítása után beboltozták, ezért déli oldalát támpillérekkel erősítették meg. 1657 pünkösdjén hatalmas robaj kíséretében leomlott a torony, s a templom ma is álló, vaskos tornya 1658-ra készült el.² 1673-ban az épület a katolikusok tulajdonába került. 1674-ben, talán kárpótlásul, a falu évi két vásár tartására kapott jogot.³

A gyülekezetnek ebből a korszakából egy több mint 370 éves harang, valamint egy kétkötetes ágendás és imádságos könyv maradt fenn az utókornak.⁴ Az 1634-ben készült harang még ma is ott függ az ősi templom tornyában.⁵ Mióta azonban az evangélikusok a türelmi rendeletet követően épült templomukhoz tornyot is építhettek, már csak a katolikusokat hívogatja.⁶ A fennmaradt

Kormos Gyula mérnök (Sopron) a Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem adjunktusa, a Magyarországi Evangélikus Egyház műemlékorgona-felügyelője, hangszertörténész.

¹ A Soprontól 5 km-re fekvő falu őslakói a középkorban Andreas Schindler szerint Nagy Károly által Sopronba és környékére telepített bajor németek voltak. A *Földrajzi nevek etimológiai szótára* (Kiss Lajos, Bp. 1983. 264) szerint ugyan a Harka név a régi magyar „horka” méltóságnévből alakult ki és így a falu magyar alapítású lenne, ezt Schindler, kutatási eredményeire hivatkozva, vitatja. Harka nevét először IV. Béla uralkodása idején 1245-ben, majd 1257-ben említik a latin nyelvű oklevelek. 1429-ben Sopron második legnagyobb jobbágyfalva lett. Schindler 1987. 13., 15–16., 27., 38.

² Schindler 1987. 53., 55., ill. a templom bejáratánál található, az egykori Műemlékvédelmi Hivatal által megfogalmazott leírás alapján.

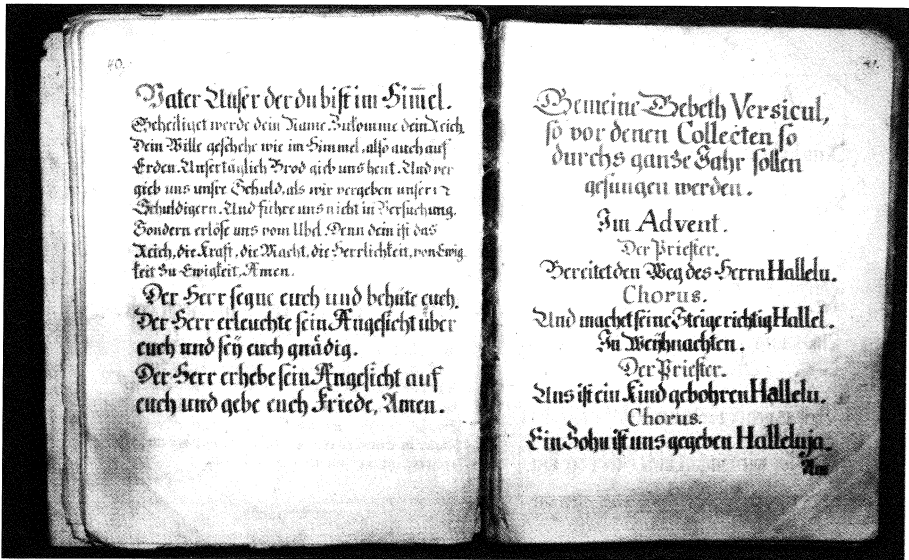
³ Schindler 1987. 98.

⁴ A könyv eredete nem ismert. A kézzel írott két kötet közel másfél évtizede, az orgonatörténeti kutatások során keltette fel érdeklődésünket. A harkai XVIII–XX. századi leltárakban ez nem szerepel, ugyanakkor a balfi gyülekezet XVIII–XIX. századi leltárai egy XVII. századi egykötetes ágendát említenek, melynek azonban időközben nyoma veszett. Az EOL az elmúlt években mindkét kötetet restauráltatta.

⁵ Patay 1989. 30; Kormos 2005. 157–158.

⁶ Az evangélikusok a templomvisszavételtől kezdve még II. József türelmi rendelete után is közösen használták a harangot a katolikusokkal, például temetések alkalmával. Sőt új harangjukat is —amelyet 1791-ben a soproni Johann Georg Köchel mesterrel öntettek— a katolikus templom tornyába, az 1634-ben öntött mellé húzták fel. Evlt. Harka: Kjkv (1800–1870), *Protocollum continens*

evangélikus dokumentumok és a templomátvételt követő részletes katolikus vizitációk alapján arra lehet következtetni, hogy a bécsi béke után 1673-ig az evangélikus gyülekezetnek s így a falunak sem volt orgonája, hiszen a szövegek egyik alkalommal sem számolnak be róla.

A Harkán talált ágendás és imádságos könyv részlete.

Az első orgona (1788–1819)

A gyülekezet csak II. József türelmi rendeletét követően, 1788-ban készítette el új templomát, de még ugyanabban az évben Bécsből beszereztek egy oltárképet,⁷ és Gottfried Malleck bécsi orgonaépítőtől 120 forintért —hitelbe— egy pozitívot is vásároltak.⁸ A hangszer felállítása és behangolása végett az orgonaépítő három napig Harkán tartózkodott.⁹

Potiores & momentosiores ... (a könyv hátsó részében új lapszámzással) 24; továbbá uo. (irattörődék): „... den 13 Junius sind wir [v]on den Katolischen Geistlichen von de[n] Gaben und Stuhla [Stola] bestreut worden[,] den 21 Julius ist die Glocken von unser Efogelychen [evangelischen] Gemein gemacht worden und ist in Thurn hinauf gezogen worden[,] der Herr Steiner von Etenburg hat 100 fl. sage hundert Gulten da zu verschafen“.

⁷ Evtl. Harka: KR. 1788. Nr. 25.: „für verschiedene Ausgaben bey der Wiener Reise, wegen Anschaffung des Altars laut Beilage mit 27 fl 17x.“

⁸ Nem tudjuk bizonyosan, hogy e hangszer mennyiben Malleck műve, de vételára alapján az a feltételezésünk, hogy valamelyik katolikus templomból kerülhetett a mester bécsi műhelyébe,

Az „új” hangszer a környék orgonistáinak figyelmét is hamar felkeltette, mert 1789-ben az akkor még diák Michael Jetter, majd 1790-ben a ruszti kántor, J. Michael Bodendorfer nevével is találkozunk a számadásokban, mint akik több-kevesebb szolgálatuk ellenértékéként tiszteletdíjat vettek fel.¹⁰

Úgy látszik, hogy a kis pozitív már kezdetben sem működött teljesen hibátlanul, mert 1791 májusában és szeptemberében is Harkán járt az orgonaépfítő. Másodszorra szét is szedte a hangszeret, és két napig „emésztette magát” a javítással.¹¹ A javítás jól sikerült, mert az iratok szerint az elkövetkező huszonnyolc évben mindössze egyszer volt szükség az orgona javítására, illetve húzószíj cseréjére.¹² E szíjhúzásos orgona nagyságáról csak az 1818. évi egyházlátogatás ír, eszerint a harkaiak első hangszeré egy 5 sípsoros pozitív volt.¹³

A König-orgona (1819–1930)

A Mallecktől vásárolt pozitív nyilván kicsinek bizonyult, s a tehetősebbé vált harkai gyülekezet fölfigyelhetett a Sopronban nemrég műhelyt nyitott Philipp König orgonaépfítőnek a soproni Szent Mihály-templomban 1815–17 között el-

---

ahol ő az eladás előtt felújította. Egy ekkora új orgona vételára a korabeli adatok alapján kb. 210 ft lett volna.

Az adósságot jelzi, hogy az 1788. évi számadás végéről a pozitívért járó vételarat kihúzták, sőt még a következő évi számadás végén is csak a hátralékok között tartották nyilván a 120 ft-ot. Evtl. Harka: KR. 1788. Nr. 13: a „*die v[on]. Wien gakaufte Orgel o.d[er]. Positiv 120*” bejegyzés lett kihúzva; uo. 1789. §.1. Nr. 2: „*die Orgel dem H[er]rn Malik in Wien 120 fl*”; továbbá uo. 1789. Nr. 13: „*für die Orgel welche a Conto gegeb. wurde mit 120,-*”. Az orgona vételárát az eladósodott gyülekezetből Malleck két részletben kapta meg, mely így vállalta a bécsi orgonaépfítő többlet-útiköltségét. Evtl. Harka: KR. 1790. A 88 ft 20 krajcárról szóló Q. N° 7. 1790. dec. 30-i keltezésű, a maradék 31 ft 40 kr-t az orgonaépfítő ugyanezen a nyugtán 1791. szept. 24-én vette át. A többlet-útiköltségért 50 krajcárt fizettek ki. Evtl. Harka: KR. 1790. Nr. 3.

⁹ Evtl. Harka: KR. 1788. évi Q. Nr. 14. egyik tétele: „... *der Herr Orgel Macher verzerth in Treij Tage 2 fl 6 kr.*”

¹⁰ A csupán 2 ft-al díjazott Jetter neve azért érdekes, mert ez idő tájt a környéken csak Kőszegen laktak Jetterek, így nagy valószínűséggel Johann Jacob Jetter kőszegi orgonaépfítő ekkor alig 16 éves fia járhatott Harkán, aki később 10 éven át a kőszegi evangélikusok tanítója és orgonistája volt. Evtl. Harka: KR. 1789, Nr. 14., KR. 1790. nov. 16-i Q.; ld. továbbá a szerző még meg nem jelent Jetter-kutatásainak kéziratát.

¹¹ Evtl. Harka: KR. 1790. májusi 3 ft 34 kr és szeptember 24-i 3 ft 50 kr kiadások. Ekkor fizették ki Mallecknek a „*régi adósság*” egy részét is, azaz a 31 ft 40 kr-ból 26 ft 40 kr-t; a fennmaradó 5 ft-ot valójában csak 1792. okt. 28-án könyvelték el. KR. 1792.

¹² Addig is csak egy lábtartó zsámoly készült 10 krajcárért az orgonista lába alá. Evtl. Harka: KR. 1799. „*zu den Orgl ein Fus Schamel gemacht 10 x*”. A konvent 1802-ben határozott az orgona javításáról, de a számadások tanúsága szerint erre csak 1806-ban, 31 ft értékben került sor, miután 1804 végén az egyik húzószíjat 43 kr-ért kicserélték rajta. Az orgonaépfítő neve nem deríthető ki az iratokból. Evtl. Harka: Kjkv (1800–1870). 1802. május 10; uo.: KR. 1804. dec.; uo.: KR. 1806. 9.

¹³ Kormos 2002b. 354; EOL: DT 24/10 mellékleteként az 1816. márc. 19-i C. V.-ban „*Corus ... cum Organo 5 mutationum*”. Ld. továbbá Evtl. Harka: Kjkv (1800–1870) végén (új lapszámozás szerinti) 24. old. 3. pont. A XVII–XVIII. századi katolikus vizitációk harkai jegyzőkönyveiben (EmLGy) sem találtam orgonára vonatkozó adatot.

készült kétmanuális, 22 sípsoros nagy orgonájára.¹⁴ Amikor König 1816 januárjában maga is ellátogatott Harkára és megnézte a kis pozitívot, a gyülekezet elhatározta, hogy megtekinti a mester 1814-ben Fertőmeggyesen elkészült, 8 sípsoros, pedálos hangszerét. Erre a gyülekezet küldöttsége 1816 júliusában sort is kerített, s a látottak-hallottak kellően meggyőzhették a gyülekezet vezetőségét arról, hogy a tervezett nagyobb orgona építésére Königgel egyezzenek meg.¹⁵ A szerződést egy tízregiszteres, egymanuális, pedálos orgonára másfél év múlva, 1818. március 30-án kötötték meg a mesterrel.¹⁶

A költségek fedezéséhez szükséges összeg átmenetileg nem állt a gyülekezet rendelkezésére. A hiányzó pénzt adományokból, kölcsön felvételével (adóslevéllel) és régi orgonájuk értékesítésével teremtették elő.¹⁷

¹⁴ Kormos 2002b. 362. Az orgonaépítő nevét tevékenységének nagyobb részében *Philipp König* alakban használta, de a 30-as évek végétől már magyarul („*König Fülöp*”) írta névtáblájára.

¹⁵ Evlt. Harka: KR. 1816. jan. 4-én (4. lap) ft 48 kr. kiadás az orgonaépítőnek; uo. júniusban (6. lap) a fertőmeggyesi orgona megtekintésére adtak ki 8 ft 24 kr-t.

¹⁶ „*Am zu Ende gesetzten Jahr und Tag ist zwischen Herrn Philipp König, bürgerlichen Orgelmacher in Oedenburg, und der Evangelischen Gemeinde des Markts Harkau nachstehender Kontrakt abgeschlossen und festgesetzt worden.*

Erstens: Verobligiert sich erstgenannter Herr Philipp König eine Orgel, nach der mit dem hiesigen Gemeinssill bekräftigten Zeichnung, ohne Positiv, bestehend aus zehn vollständigen Registern, einem Pedal und einem Spieltisch, binnen Jahresfrist, und zwar längstens bis künftige Pfingsten 1819 ganz unfehlbar zu machen, und in hiesiger Kirche zum erforderlichen Gebrauch herzustellen. Dafür verspricht

Zweitens: besagte Gemeinde Ihme Herrn König die Summe von 2700 f., sage: zwey Tausend Siebenhundert Gulden W. W. für die vollends hergestellte Orgel zu bezahlen, und zwar in folgenden Terminen; nämlich 500 f. jetzt sogleich bei Abschliessung gegenwärtigen Kontrakts als Drangabe, 1000 f. aber aufs künftige Neue Jahr, wo jedoch mehr als die Hälfte von besagter Orgel fertig seyn muß, und endlich den Rest, das ist 1200 f., nachdem selbe in der Kirche zum benöthigten Gebrauch aufgerichtet und ganz hergestellt seyn wird. Ingleichen wird Ihme Herrn Orgelmacher, sammt seinen Gesellen während dem Aufsetzen der Orgel in hiesiger Kirche von Seiten der Ortsgemeinde der nöthige Unterhalt verabreicht werden.

Urkund den sind gegenwärtigen Kontrakts zwey gleichlautende Exemplarien unter gegenseitiger Fertigung errichtet, wovon jedem der kontrahirenden Theile eines behändiget worden. So geschehen im Markt Harkau den 30ten März 1818.

Philipp König Bürgl Orgelbauer in Oedenburg“

Evlt. Harka: KR. 1819., melléklet. A tizenegy részletben történt kifizetést is rendszeresen ezen vezették.

Sajnos a szerződésben említett, a község pecsétjével ellátott terv nem került elő sem a gyülekezet, sem a település iratanyagából. Nyilván ez a rajz volt az egész szerződés alapja, amelyből nemcsak a regisztereket, hanem az orgona homlokzatát, a klaviatúra és a regisztergombok eredeti kialakítását s talán a fúvó elrendezését is megismerhettük volna.

¹⁷ A helyi céhmester 1000 ft-ot adott az orgona beszerzésére, melyet a falu pénztárában vettek föl, míg az időközben elhunyt Johann Reitter helyi kovácsmester 200 ft-ot hagyományozott az új orgona beszerzésére. Győry József soproni mészárosmester 1000 ft-os kölcsönrel segítette a harkai gyülekezetet. Evlt. Harka: KR. 1818. 4. 15–16. sz. bevételei, valamint a gyülekezet és Győry József között 1819. június 21-én a bíró előtt aláírt adóslevél. A kölcsön visszafizetését a KR. 1819. 9/11. igazolja. A Kjkv. 1818. XX. (14.) szerint a falu 1390 ft-ot adott az orgonához („*die Gemeinde hat dazu uns der Gemeinde-Kasse 1390 fl hergegeben*”; ld. továbbá Schindler 1987. 69), de a számadás bevételei között, a KR. 1818. 4. 15. sz. alatt ez a bevétel a valóságban csak 1000 ft.

A régi pozitívot Petőházára adták el. Evlt. Harka: KR. 1820. p. 3/6: „*Für die an die Petehöhäzer Gemeinde verkaufte alte Orgel bekommen 180,-*”. Ezt a falu vezetése vehette meg a katolikus egyház

Az orgona szentelésére 1819. május 30-án, pünkösdkor került sor.¹⁸ Bár az orgonaépítő a gyülekezettől csak a szerződésbeli 2700 ft-ot vette fel, az új hangszer ennél sokkal többet került. A számadás részleteiből kitűnik ugyanis, hogy az orgona felállításához szükséges járulékos költségek összesen 380 ft 17 kr-t tettek ki.¹⁹ Ezenfelül az orgona díszítéséül szolgáló fafaragási munkát és azok felerősítését a híres soproni Johann Mnich szobrászmester 120 ft-ért, míg ezek aranyozását és a szekrény márványutánzatú lefestését a jól ismert festő és aranyozó, Ignatz Maurer 150 ft-ért végezte el.²⁰ Így végül az orgonára a gyülekezet —Mnich egyéb költségeit is beleértve— 3353 ft 41 kr-t áldozott.²¹

A felállítás után egy évvel König ismét behangolta az orgonát, mégpedig nem jótállásként. Ekkor jött ki Harkára a soproni evangélikus templom orgonistája, Seybold István, hogy a hangszert kipróbálja. Ennek kapcsán nyilván szakvéleményét is kikérhették.²² A következő évtizedekben eleinte König (1823, 1831, 1844), majd Joseph Holzwarth bécsi orgonaépítő (1839), illetve Günther

---

részére, hiszen a településen evangélikus imaház nem volt. Sajnos, itt sem maradt fenn olyan iratanyag, amelyből a kis pozitívra, vagy további sorsára vonatkozó adatokhoz juthattunk volna.

¹⁸ Evtl. Harka: Kjkv (1800–1870)-ben, új lapszámozással a könyv hátsó részében, *Protocollum continens Potiores & momentosiores...* címmel kezdődően, 44: „Im Jahre 1819 den 30 May als von H. Pfingstfesten ist die neue Orgel mit 10 Mutationem und einem Pedal vom Orgelbauer Herrn König in Oedenburg verfertigt allhier im Gotteshaus zum erstenmal gespielt, und mit einer Predigt feyerlich vor der sehr zahlreich versammelten Gemeinde ... eingeweiht wurde”. König az utolsó részletet a gyülekezettől csak 1819. július 18-án kapta meg. KR. 1818., a Q. 3 tételében összesen 950 ft jelenik meg a kiadások között, majd 1819-ben a hiányzó 1750 ft (p. 9/12. tétel).

¹⁹ Evtl. Harka: KR. 1819. kiadási tételeiből a valódi kiadások közvetlenül nem derülnek ki, csak a számadási mellékletekből, vagyis pl. az asztalos, a lakatos számláinak, nyugtáinak belső tételeiből. Így az asztalos az enyvezésért és a fűvő szekrényének elkészítéséért 36 kr-t és 37 ft-ot kapott, a lakatos az orgona zárjairt 6 ft 30 kr-t és 30 ft-ot vett fel, míg a kovácsnak a különféle szögekért, kapcsokért, pántokért, vasrudakért, stb. 11 ft 27 kr-t, majd 17 ft 6 kr-t fizettek ki, a vászonkereskedőnél pedig 5 ft 36 kr-ért 4 rőf piros vásznat, a vaskereskedőnél 6 ft 15 kr-ért vasrudakat vásároltak az orgonához. Az orgonaépítő és segédjeinek ellátási költsége a 9 hetes helyszíni munkán 265 ft 27 kr volt. Evtl. Harka: KR. 1819. 9. „Während dem Aufsetzen der neuen Orgel mit dem Orgelmacher und denen Gesellen 9 Wochen hindurch Unkosten gehabt 265 f 27x.” (Bár a „der Geselle” gyenge ragozásából a többes szám nem derül ki, Schindler szerint a hétköznapi ember a „mit... denen Gesellen” alatt többes számot értett.)

²⁰ Evtl. Harka: KR. 1820. 9., 11. / 2–3., és Q. Nr. 2., 3. Mnich egyéb költségei még 3 ft 24 kr-t tettek ki. Bár Maurer csak az aranyozási munkát említi nyugtájában, s az orgona márványfestéséről nem szól, ennek feljegyzéséről a számadó valamelyest gondoskodott: „dem Mahler und Vergoldner 150 fl”. Mindenesetre az aranyozás aligha képzelhető el a szekrény festése nélkül. Ugyanakkor sem a pontosan vezetett számadásban, sem a nyugták között nem található más feljegyzés az elkészült márványfestésről, így azt bizonyosan Maurer készítette.

²¹ A gyülekezetnek Mnich szobrászmester pazar fafaragási munkája nagyon tetszetett, mert a keresztelőkütra a Krisztus megkeresztelkedését ábrázoló szobrot is nála rendelték meg, sőt ő végezte annak aranyozását is. Evtl. Harka: KR. 1826. Q. Nr. 26. A nyugta már 1827. februári keltezésű.

²² A hangolásért és egyéb költségekre 11 ft 42 kr-t adtak Könignek, míg a fuvar 1 ft-os díját csak januárban fizették ki Evtl. Harka: KR. 1820. 9., 1821. 5. Seybold részére a 4 ft 30 kr kiadás jóval több volt, mint egy soproni 1 ft-os „retur” fuvar költség. Evtl. Harka: KR. 1820. 10. Seyboldról ld. még Kormos 2000, 372; Kormos 2002a, 282.

Fischpera (1848, 1853), Franz Hagemann (1858) és Anton Müller (1891) soproni mesterek javították a hangszeret.²³

A templom jellegzetes tornyát Ludwig Schöne bécsi építész tervezte s 1886-ban készült el.²⁴ A toronyszentelési műsorból megtudható, hogy Harkán nemcsak a „szokásos” Concordia Férfi Dalegylet működött közre az ünnepi alkalommal, hanem a Harkai Zenekar és a bécsi „Arminius” dalkör is.²⁵

Az 1800-as évek legvégére az orgona állapota fokozatosan leromlott. Javítására már nem fordítottak gondot, hanem egy új orgona építésére 1901. július 8-án 100 Korona alaptókével orgonaalapot hoztak létre és gyűjtést szervez-

²³ 1823-ban a javítás költsége 17 ft 54 kr volt. KR. 1823, 5. 1831-ben a javítás 35 ft-ot, az orgona-építő ellátása 30 ft 10 kr-t tett ki, ehhez jött még az 50 kr-os fuvarköltség. Evtl. Harka: KR. 1831; Q. 16., 17.

1839-ben sem a számadásból, sem Holzwarth nyugtájából nem derül ki, hogy mi lehetett az orgona meghibásodásának oka. Evtl. Harka: KR. 1839, 19; Q. N: 7. Csak annyi bizonyos, hogy az asztalosmester a fúvószekrénybe egy új deszkát „húzott” be, továbbá hogy Holzwarth még ugyanabban az évben —ha éppen nem ugyanakkor— különleges, szíjra erősített légyvédő hálóval szerelte fel a hangszeret. Evtl. Harka: KR. 1839, 21. Az asztalosmesternek 2 ft-ot, az orgonaépítőnek 1 ft 12 kr-t, míg a 15 rőf hálóért 8 ft 45 kr-t, a két bőrdarabért („zwey Felle erkaufft auf Riemen zum Befestigung des Fliegengitters in den [!] Orgel”) 3 ft 57 kr-t fizettek.

1844-ben a javítás díja 12 ft 30 kr W.W. (= 5 ft Conventions-Müntze) volt; a javítás idejére a fűjtatónak 5 ft 31 kr-t fizettek ki; a fuvarköltség először 1 ft, később 1 ft 15 kr volt; az orgonaépítő ellátása 4 ft 10 kr-t tett ki. Evtl. Harka: KR. 1844; Q. N: 3, 41, 54, 55. (...*fünf gulden C. M. welche ich vor [für] die Orgell Reburatur [Reparatur] habe...*)

1848-ban az Evtl. Harka: KR. 1848/17 és Q. N: 17. szerint Fischperának 55 ft-ot (22 ft C. M.), az ellátásért 4 ft 28 kr-t, később, a KR. 1853. N: 11. szerint a mesternek 5 ft-ot fizettek ki. Fischpera tevékenységéről ld. bővebben Kormos 2002b. 368.

Az 1858-as javítás nyugtája aug. 17-i keltezésű, 80 ft-ról (C. M.) szól, de a számadásban 84 ft szerepel. Evtl. Harka: KR. 1858/4; Q. N: 4. Aug. 22-én azonban még az orgona fúvója elrekesztéséhez két tábla füllung is került (*Zwei Stück Läden zum Verschlag bei den Orgel-Blasbülger*). Innen Hagemann Kisvarasdra (*Klein Warastorf*) vitték 1 ft 68 kr-ért (C. M.). KR. 1858/34. Hagemann nagyon alapos munkát végezhetett, hiszen mintegy 40 éven át az orgona csak kisebb igazítására volt szükség. Ilyen volt pl. később Mülleré, vagy amikor 2,89 ft-ért két, összesen 11 láb hosszú (kb. 3,35 m) húzószíjat (Evtl. Harka: KR. 1858. okt. 23-án), illetve a fúvó mozgó részeinek kenéséhez szappant vettek (KR. 1867, 1869, 1876 szappanvásárlási tételei). Itt jegyzendő meg, hogy bár a számadások először „*Orgeltretter*”-ként, később „*Orgelzieher*”-ként emlegetik a fűjtatót, e bejegyzésből és König más, hasonló nagyságú hangszereiből ítélve (Balf, Fertőmegyes, Lók, Nagycenk) valószínűleg a harkai orgona is kézi működtetésű, szíjhúzásos ékfúvókkal rendelkezett.

Közben, 1858. július 13-án az orgona játszóasztalát mindkét oldalon, összesen 2 öl hosszon le-rekesztették, de az egyik oldal lerekesztését már novemberben újból kellett készíteni. Evtl. Harka: KR. 1858. júl. 13-án 77 kr, november 30-án 31 ½ kr.

1876-ban az orgona megvizsgálására 75 kr-t fordítottak, de erről és eredményeiről semmit nem tudunk. Evtl. Harka: KR. 1876: „*Unkosten bei der Visitation der Orgel -75*”.

1891. márc. 31-én Müller a javításért 15 ft-ot (C. M.) kapott. Hagemannról és Müllerről bővebben ld. Kormos 2002b. 368–371. Ld. továbbá Kormos 1994.

²⁴ Evtl. Harka: Toronyépítéssel kapcsolatos iratok (1885–1886).

²⁵ Evtl. Harka: Programm zur Feier der Thurmweihe in der evang. Gemeinde A. C. im Markte Harkau am 15. August 1886. (A toronyszentelési ünnep nyomtatott és kézzel írt programja.)

tek.²⁶ A gyűjtés azonban nem hozta meg a remélt eredményt, amiben az akkori rossz gazdasági helyzetnek is szerepe lehetett. Az 1903. február 15-i konventi

König harkai orgonája 1819-b l.

²⁶ Evtl. Harka: Kjkv (1902–1912). 42. Az 1903. febr. 15-i jkv. tudósít az alap létrehozásáról. Az első kiemelkedő, 1000 koronás adományt a falu leggazdagabb földművese, Gottlieb Reitter adta. Evtl. Harka: Kjkv (1902–1912). 7. 1902. máj. 17./III. pont alatt jelentették be és köszönték meg jegyzőkönyvileg e nemes adományt, hogy nevét az utókor számára megörökítsék. (Ez az adomány akkoriban kb. két ökör ára volt. Schindler 1987. 69.) Az 1902. május 19-i konventülésen úgy határoztak, hogy a szüret után három gyűjtést szerveznek a tanítók, az egyházatyák és egy egyházközségi tag közreműködésével. Evtl. Harka: Kjkv (1902–1912). 9. 1902. máj. 19./I. pont. Csakhamar azonban megváltoztatták a máj. 19-i ülés határozatát, s a házi gyűjtést nem a szüret után kezdték, hanem már a következő vasárnap, jún. 8-án. Evtl. Harka: Kjkv (1902–1912). 12. 1902. jún. 1./III. pont. A Szentháromság vasárnapja utáni 2. és 3. vasárnapon megtartott gyűjtés eredménye 2815,4 K volt, jóllehet ebből 944,1 K-t készpénzben csak őszre, a szüret utánra ígértek. Evtl. Harka: Kjkv (1902–1912). 17. 1902. júl. 20./I. pont.

ülésein úgy határoztak, hogy az elkövetkező években addig folytatják a gyűjtést, amíg a szükséges összege össze nem jön egy új orgona felállításához.²⁷

A feljegyzések szerint az orgona közben teljesen használhatatlanná vált. Miután a gyülekezet még mindig nem volt abban a helyzetben, hogy új orgonát vehessen, a hangszer javítását nem lehetett tovább halogatni. A püspök 1904-ben javasolt egy orgonaépítőt, akitől rendelkezésre állt egy terv a hangszer használhatóvá tételére. Mégis igényeltek egy másik tervet is, hogy megtudják: a jelenlegi összegből — esetleg némi adóssággal — mekkora orgona telne ki.²⁸ Azonban Arthur Grossjohann orgonaépítő a ludwigsburgi E. F. Walcker & Cie-cégtől időközben megtekintette a hangszeret, és írásbeli szakvéleményt adott, miszerint azt 100 K-ért, néhány évi jótállással használható állapotba tudja hozni. A presbitérium egyhangúlag emez ajánlat mellett döntött.²⁹

Az orgonaalapban 1905 végén 3553,95 K volt. Az 1909. március 7-i konventülésen célul tűzték ki, hogy a reformáció 400. évfordulójára a templom alapos renoválása mellett végre az új orgonát is felállítsák.

Az első világháború azonban minden tervüket megghiúsította. A gyülekezet felmentési kérelmét az orgona homlokzati sípjainak beszolgáltatására vonatkozóan elutasították,³⁰ s a homlokzati sípokat 1918-ban elszállították.³¹ Az új orgonára addig összegyűjtött s kamatokkal megnövelt összeget pedig teljes egészében hadikölcsönként kellett befizetniük. Az 1917. február 11-i jegyzőkönyv már csak távoli célként jelöli meg az orgona beszerzését.

A hadikölcsönként adott, majd a háború után visszakapott pénz közben teljesen elértéktelenedett,³² s végleg le kellett mondani az új orgonáról. A számadások szerint König hangszerét még 1930. áprilisában 33 pengőért javították.³³

Az orgona átalakítása 1931-ben

Több mint egy évtizednek kellett eltelnie, amíg az első világháború megpróbáltatásai után valamelyest összeszedte magát a gyülekezet. Új orgona beszerzése már szóba sem jöhetett. Ezért a homlokzati sípok pótlásán túl az orgona átalakítása, „romantizálása” mellett döntöttek, mellyel a szombathelyi *Kemenesi*

²⁷ A március 22-i presbiteri ülésen azonban a lelkész nem tanácsolta, hogy ebben az évben a sok teher mellé még ezt is felvegyék. A 20-i iskolaszéki ülés jegyzőkönyvéből tudjuk meg, hogy a falu is hozzájárult 200 K-val az orgonaalaphoz. Schindler 1987. 69; Evtl. Harka: Kjkv (1902–1912). 39., 43., 52./II. pont.

²⁸ Evtl. Harka: Kjkv (1902–1912). 70. 1904. aug. 6.

²⁹ Evtl. Harka: Kjkv (1902–1912). 71. 1904. aug. 15. A javításról a számadás tanúskodik. Evtl. Harka: KR. 1904/32, V/2; Q. 32., uo. 1904/42, 26/8; Q. 42. Időközben, talán még Grossjohann javítása előtt sor került egy fúvójavításra is, amelyet Matthias Baldauf végzett 3 K-ért.

³⁰ Evtl. Harka: Iktatókönyv 1922– (a valóságban: 1917–1921, 1922), 185. sz., 196/1917. nov. 4; 15. sz., 1918. febr. 18.

³¹ Evtl. Harka: Kjkv (1912–1932). 80., 1917. febr. 11; uo. 97., 1918. aug. 18./II. pont.

³² Schindler 1987. 69.

³³ Evtl. Harka: Konvent Cassa Journal 1930/20., ápr. 17., 33 P. Az orgonaépítő nevét nem ismerjük, csak a következő évi átalakítás alapján feltételezhető, hogy Kemenesi Sándor volt.

Sándort bízták meg. A munkát el is kezdték 1931. február 24-én.³⁴ A helyszínen az átépítést *Pekker Pál* és *Tóth László* végezte.³⁵ Ezen átalakítás során három vonós regisztert építettek be a korábbi sípsorok helyébe, valamint valószínűleg ekkor pótolták horgany sípokkal a hiányzó homlokzati sípokat. A megmaradt ónsípokból alakították ki a kétsorosra csökkentett és mélyebb fekvésbe helyezett Mixturát. Az orgona új billentyűzetet is kapott (erre a játékasztalon ma is látható rendkívül igénytelen átalakítás nyomai utalnak) és ekkor látták el azt új fúvóval is.³⁶ Az átalakítás költsége a számadás szerint 1681,73 P volt, melyet Kemeseni több részletben kapott meg a gyülekezettől.³⁷

A Kemeseni által kialakított és átnevezett romantikus diszpozíció (az eredeti hangterjedelemmel):³⁸

manuál (C–d ³)		pedál (C–a ^o , 12 síp)	
Bourdon	8'	Subbass	16'
Gamba	8' (1931)	Oktavbass	8'
Aeoline	8' (1931)	Cello	8' (1931)
Oktav	4' (1931: 43 db horgany homlokzati síp)	Flötenbass	4'
Flöte	4'		
Mixtura 2x	2 2/3' (átalakítva, 1 sor kihagyva)		

Az átalakítás után még két kisebb, jelentéktelennek tűnő karbantartást sikerült feltárni, ezek közül a második kiadás orgonatisztításról szól.³⁹ A további javítások általában csak tűzoltás jellegű, többségükben szakszerűtlen kivitelezésű hibaelhárítások voltak, amelyek többnyire nem vezettek a hiba okának megszüntetéséhez, hanem csak a hibajelenség eltüntetésére korlátozódtak. Így az orgona a XX. század második felére már alig használhatóvá vált.

³⁴ Evtl. Harka: Kemeseni 1931. február 23-i levele alapján. Sajnos, Kemeseni ajánlata nem került elő, ami esetleg támpontot szolgáltathatott volna az eredeti diszpozíció megállapításához. Ld. továbbá Kormos 1994.

³⁵ Pekker előzőleg Kemeseninél dolgozott, s ez év márciusában váltotta ki iparigazolványát. Szigeti Szombathely, 90. Úgy látszik, Kemeseni őt bízta meg a munka helyszíni kivitelezésével. Ld. még Kormos 1994.

³⁶ Az eredeti fúvó állványzatát és külső borítását, valamint a szélvezetékét felhasználva alakították ki az új, lábtíprós fúvót, amelyet az orgonaépítő a magasban helyezett el, hogy alatta át lehessen járni. Megoldása jelentősen rontotta a sípművek szélellátásának egyenletességét.

³⁷ Evtl. Harka: KR. 1931. Aug. 3/14. szerint 1681,73 P kiadást jelentett, de a Konvent Cassa Journal 1931/12. febr. 1-én 301,20 P, 1931/73. dec. 1-én 675 P. Az ellátásért és a szállásért további 24,7 P kiadása volt a gyülekezetnek. (Uo. 1931/20. márc. 29.) A nagyvonalú számvitel miatt leginkább a nyugtákból és az utalványokból lehet a számadási kiadást rekonstruálni: 1931. III. 1.: 300 P utalványozva (ennek 1,20 P volt a feladási költsége), dec. 31-i szombathelyi nyugta: 705,53 P, harkai Q. dec. 31.: 675 P, amelyet Pekker is aláírt (összesen 1681,73 P), ugyanakkor egy nov. 29-i 36,60 P költség nem jelenik meg a 3/14 alatt.

³⁸ Schindler 1987. 69. A bizonyosan későbbi sípsorok azonosítása helyszíni szemlén történt.

³⁹ Evtl. Harka: KR. 1933/49. aug. 14.: 40 fillér, 1935/106. dec. 22.: tisztítás 1 P-ért. Mindkettőt Slug(?) Mihály végezte.

Az orgona restaurálása

Az 1980-as évek végén a gyülekezetben felmerült az orgona felújításának gondolata, ám az 1991–92-ben érkezett javaslatokat az ajánlatokban mutatkozó ellentmondások és az ezek nyomán támadt kétségek miatt elvetették. 1992 őszén azonban a gyülekezet új fúvómotort kapott ajándékba. Ekkor ismét napirendre került az orgona megújítása. A rendelkezésre álló levéltári anyag áttanulmányozása során kiderült, hogy a hangszer eredeti diszpozíciója csak az orgona teljes szétszerelése, valamint König hasonló hangszereinek beható vizsgálata után állapítható meg.

Mivel az építés óta eltelt idő alatt a szelládákat a szélbevezetés kivételével nem alakították át, a regisztersorrend, az orgonában talált hiányos feliratok, valamint az analóg hangszerek alapján került sor a diszpozíció rekonstruálására. Ehhez jó kiindulási alapot szolgáltatott a Kemenesi által 2 2/3'-ra átalakított —eredetileg 3 soros 1'-as— *Mixtura*, ugyanis azt 1921-ben az új vonós sípok beépítése során felszabaduló eredeti ónsípok felhasználásával állították össze. Kemenesi mixtúrájának sípjai jórészt kiadták a König-féle *Octav 2'* és *Quint 1 1/3'* sípjait, hiszen a soproni mester a principálok ónsípjaihoz ez idő tájt azonos menzúraháladványt használt. A pedálsípsorként utólag beépített *Cello* helyén korábban állt sípsor azonosításához egy, a regiszterrudazaton talált *Gedacktbass* felirat adott segítséget.

A kikövetkeztetett és helyreállított diszpozíció:⁴⁰

manuál (C–d ³ , 51 hang)			pedál (C–a ⁰ , 12 síp)		
Coppel	8'	(1819)	Subbass	16'	(1819)
Principal	4'	(1993)	Principalbass	8'	(1819)
Flauta	4'	(1819)	Gedacktbass	8'	(1993)
Octav	2'	(1819, 1993)	Flautabass	4'	(1819)
Quint	1 1/3'	(1819, 1993)			
Mixtur 3fach	1'	(1993)			

A kislétszámú gyülekezet elegendő anyagiak hiányában csak az orgona sípművének és mechanikájának restaurálását tudta vállalni, ezért az eredeti fúvó rekonstruálására és az orgona márványfestésének restaurálásra már nem kerülhetett sor. Az új motor az időközben átalakított és kijavított fúvóhoz lett csatlakoztatva, a szekrény eredeti színezése pedig egy védőréteg felhordása

⁴⁰ A restaurálás során egy utólag befödött, már nem javítható és alaposan felvágott mixtúra-síp belsejében az alábbi bekarcolt szöveg került napvilágra: „Heinrich Müller aus Großkochberg in Thüringen im Herzogtum Gotha.” Ha a sípok nem König készítette, úgy ekkor még nem rendelkezhetett fémsíp-műhellyel. Ónsípkat esetleg két helyről is rendelhetett, hiszen a harkai orgonában alapvetően kétféle összetételű és kikészítésű régi síp található. Ezt valószínűsíti az is, hogy a számadások nem tanúskodnak nagyobb mennyiségű síp későbbi beépítéséről. Az sem teljesen kizárt, hogy Müller esetleg ez idő tájt Könignek volt segédje, bár az ő nevét a meglévő s egyébként gondosan vezetett inaskönyv nem tartalmazza.

után új márványfestést kapott, s az időközben többszörösen átfestett díszítések újra lettek aranyozva.⁴¹

Az évtizedek során a sípokot megcsonkították, ezért az eredeti hangmagasság csak a földöttekből volt kikövetkeztethető. Ezek alapján az orgona a¹ hangja 18 °C hőmérsékleten 436 Hz-re adódott. A hangolás Kirnberger III. hangolása szerint készült.⁴² A két évig tartó helyreállítás a hangszer építésének 175. évfordulójára, 1994 pünkösdjére fejeződött be. Az orgona hangját eddig két lézerlemez-felvétel örökítette meg.⁴³

(Folytatjuk)

Irodalom

- Kormos 1994 Kormos Gyula: „175 éves a harkai orgona”, *HangszerVilág* IV (1994) 5–6. szám, 7–13.
- Kormos 2002b Kormos Gyula: „Sopron orgonaépítői az elmúlt öt évszázadban”, *Soproni Szemle* LVI (2002) 347–375.
- Kormos 2005 Kormos Gyula — Poór Péter: „Sopron és közvetlen környéke régi harangjai”, *Arrabona Múzeumi Közlemények* 2005. 43/1, 125–164.
- Patay 1989 Patay Pál: *Corpus campanarum antiquarum Hungariae. Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt*. [Budapest] 1989.
- Schindler 1987 Andreas Schindler: *Harkau mein Heimatdorf. Die Geschichte eines deutschen Bauerndorfes in Westungarn*. Sinsheim 1987.
- Szigeti Szigeti Kilián: *Régi magyar orgonák. Szombathely*. Budapest 1978.

A levéltári forráshelyek és források rövidítései

- C.V. Canonica Visitatio, Visitationes Canonicae
- EmLGy Egyházmegyei Levéltár, Győr. A győri püspökség levéltára
- EOL Evangélikus Országos Levéltár, Budapest
- Evl. A hivatkozott település evangélikus levéltára
- Jkv. Protocollumok, jegyzőkönyvek
- Kjkv. Konventi jegyzőkönyvek
- KR. Számadáskönyv, számadás, Rättning, Raithung, Kirchen-Raitten, Raitten-Buch, Kürngen Regnung, Kirchen-Rechnung, Kirchenrechnung
- Q. Quittung, nyugta, elismervény
- SL Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára

⁴¹ Így a szekrény festésének restaurálása később még elvégezhető.

⁴² Az orgona restaurálását e cikk szerzője végezte Kormos Dániel intonációs segítségével, míg a szekrény márványfestését Makra Ferenc készítette, az aranyozási munkákat pedig Hidasi Zsolt és Szigeti Katalin.

⁴³ Psalmus Records OVA-007 (©Szekendi Tamás 2000); Psalmus Records OVA-021 (©Psalmus Bt. 2002).

Johann Mnich Krisztus megkeresztelését ábrázoló szobra a harkai keresztel kúton.